

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.5.2.11>

CECHY ROZWOJU INTELIGENCJI EMOCJONALNEJ I JEJ CZYNNIKÓW WE WCZESNEJ I PÓŹNEJ MŁODOŚCI

Maryna Laas

*aspirantka Katedry Psychologii Społecznej i Praktycznej
Żytomierskiego Uniwersytetu Państwowego imienia Iwana Franki (Żytomierz, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0002-8473-4188
maryna.petruchenko@gmail.com*

Adnotacja. Artykuł poświęcono badaniu cech inteligencji emocjonalnej i czynników jej rozwoju we wczesnej i późnej młodości. Wybór badanych wyniósł 143 osoby w wieku wczesnej i 143 późnej młodości, w wieku od 15 do 23 lat. Stosowane metody: kwestionariusz „EmIn” D.V. Lusyna, test określający integralną empatię u nastolatków i młodzieży L.P. Zhuravliovoi, metoda diagnozowania dojrzałości emocjonalnej osobowości (MDDEO) O.S. Kochariana, M.A. Pivnia.

Wyniki wskazują, że stwierdzono różnice wieku między miarami ogólnej inteligencji emocjonalnej, inteligencji intrapersonalnej i jej składników, jednak nie znaleziono wiarygodnych różnic między interpersonalną inteligencją emocjonalną a jej składnikami. Stwierdzono istotne statystycznie różnice między cechami funkcjonowania czynników rozwoju inteligencji emocjonalnej w okresie młodości. System czynników w późnym okresie młodości jest szerszy i bardziej zróżnicowany w porównaniu do wczesnego. Dominującymi wewnętrznymi czynnikami inteligencji emocjonalnej u starszej młodzieży są zarówno niższe formy empatii (obojętność), jak i wyższe (wsparcie nie na własną szkodę). U wczesnej młodości dominującym wewnętrznym czynnikiem inteligencji emocjonalnej jest wsparcie wewnętrzne.

Słowa kluczowe: inteligencja emocjonalna, intrapersonalna i interpersonalna inteligencja emocjonalna, empatia, formy manifestacji empatii, samoregulacja emocjonalna.

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ITS FACTORS IN EARLY AND LATE YOUNG AGE

Maryna Laas

*Postgraduate Student at the Department of Social and Practical Psychology
Zhytomyr Ivan Franko State University (Zhytomyr, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0002-8473-4188
maryna.petruchenko@gmail.com*

Abstract. The article is devoted to the study of the peculiarities of emotional intelligence and the factors of its development in early and late young people. The sample consisted of 143 people of early and 143 late young people aged 15 to 23 years. The following methods were used: D.V. Lusyn's "EmIn" questionnaire, L.P. Zhuravlyova's test for determining integral empathy in adolescents and young people and the method of diagnosing the emotional maturity of a person (MDEZO) by O.S. Kocharyan and M.A. Piven.

The results indicate that age differences between the indicators of general emotional intelligence, intrapersonal intelligence and its components were found, but no significant differences were found between interpersonal emotional intelligence and its components. Statistically significant differences were found between the peculiarities of the functioning of the factors of emotional intelligence development. In late young people is dominated by intrapersonal intelligence, understanding of emotions, expressiveness, self-regulation, acceptance of their own emotions. In early young people is dominated by a high level of integral empathy, empathy, compassion, inner support, assistance not to the detriment of themselves.

The specifics of the influence of factors on the development of emotional intelligence in young people are determined. The system of factors in late young people is broader and more diverse than early. The dominant internal factors of emotional intelligence in older young people are both lower forms of empathy (indifference) and higher (assistance not to the detriment of themselves). In early young people, the dominant internal factor of emotional intelligence is internal assistance.

Key words: emotional intelligence, intrapersonal and interpersonal emotional intelligence, empathy, forms of empathy, emotional self-regulation.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ЙОГО ЧИННИКІВ У РАНЬОМУ ТА ПІЗЬОМУ ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Марина Лаас

*аспірантка кафедри соціальної та практичної психології
Житомирського державного університету імені Івана Франка (Житомир, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-8473-4188
maryna.petruchenko@gmail.com*

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей емоційного інтелекту та чинників його розвитку в ранньому та пізньому юнацькому віці. Вибірку досліджуваних склали 143 особи раннього та 143 пізнього

юнацького віку віком від 15 до 23 років. Використано такі методики: опитувальник «ЕМІн» Д.В. Люсіна, тест на визначення інтегральної емпатії у підлітків та юнаків Л.П. Журавльової, методика діагностики емоційної зрілості особистості (МДЕЗО) О.С. Кочаряна, М.А. Півня.

Результати вказують, що виявлено вікові відмінності між показниками загального емоційного інтелекту, внутрішньо-особистісного інтелекту та його складників, проте не знайдено достовірних відмінностей між між-особистісним емоційним інтелектом та його складниками. Знайдено статистично значущі відмінності між особливостями функціонування чинників розвитку емоційного інтелекту. У пізнього юнацького віку домінує внутрішньо-особистісний інтелект, розуміння емоцій, експресивність, саморегуляція, прийняття власних емоцій. У ранньому юнацькому віці переважає високий рівень інтегральної емпатії, співпереживання, співчуття, внутрішнє сприяння, сприяння не на шкоду собі.

Визначено специфіку впливу чинників на розвиток емоційного інтелекту в юнацькому віці. Система чинників у пізньому юнацькому віці є більш широкою та різноплановою порівняно із раннім. Домінуючими внутрішніми чинниками емоційного інтелекту у старших юнаків є як нижчі форми емпатії (індиферентність), так і вищі (сприяння не на шкоду собі). У раннього юнацтва домінуючим внутрішнім чинником емоційного інтелекту є внутрішнє сприяння.

Ключові слова: емоційний інтелект, внутрішньо-особистісний та міжособистісний емоційний інтелект, емпатія, форми вияву емпатії, емоційна саморегуляція.

Вступ. Емоційний інтелект є одним із головних складників у досягненні успіху. Для юнацького віку є важливим його розвиток, адже він допомагає активно включатися в різні події життя, правильно будувати стосунки з оточенням, самореалізовуватися як у професійному (взаємодія з керівництвом і колегами), так і в особистісному (взаємодія з партнером і дітьми) напрямках, приймати правильні рішення для досягнення успіху.

Емоційний інтелект трактували через поняття «розумність» (Носенко, 2003). Розглядали емоційний інтелект як складне психічне утворення, що має когнітивну, емоційну та особистісну природу (Журавльова, Лучків, 2016). Також визначали емоційний інтелект як здатність розуміти стосунки між людьми, що виявляються в емоціях, управляти емоціями на основі аналізу і синтезу (Гарскова, 1999). Емоційний інтелект розглядався як здатність людини тлумачити власні емоції і емоції оточуючих, щоб використовувати отриману інформацію для реалізації власних цілей (Горбунова, 2010: 51). Емоційний інтелект розуміють як «здатність до розуміння власних і чужих емоцій і управління ними», завдяки якій людина ідентифікує емоції, контролює їх, розуміє, що спричинило їхнє виникнення і як чинити в такому випадку (Журавльова, Шпак, 2015: 12). Трактують емоційний інтелект і як групу ментальних здібностей, які сприяють усвідомленню і розумінню власних емоцій та емоцій оточуючих (Mayer, Salovey, 1997: 31).

Емоційний інтелект досліджувався як складне утворення, тому виокремлюють дві його форми: міжособистісний і внутрішньо-особистісний. Під міжособистісним емоційним інтелектом розглядається здатність людини розуміти інших, усвідомлювати мотиви їхньої поведінки та ставлення до роботи, обирати шляхи ефективної співпраці з оточуючими (Гарднер, 2007: 23). Під внутрішньо-особистісним емоційним інтелектом – властивість людини, спрямовану на себе, здатність формувати точну, адекватну модель власного «Я» та використовувати її для ефективної життєдіяльності.

Виділяють чотири складники емоційного інтелекту: точність оцінки і вираження емоцій, використання емоцій у розумовій діяльності, розуміння емоцій, управління емоціями (Люсин, 2004: 31); п'ять складників: знання власних емоцій, їхнє самоусвідомлення, управління емоціями, самомотивація, емпатія, підтримання взаємостосунків (Голдман, 2010: 52). На розвиток емоційного інтелекту впливають біологічні та соціальні чинники (Guastello, 2003), але недостатнім є вивчення внутрішніх чинників емоційного інтелекту.

Основна частина. Мета дослідження полягає у вивченні особливостей розвитку емоційного інтелекту та його чинників у ранньому та пізньому юнацькому віці.

Завдання дослідження: 1) дослідити вікові особливості функціонування емоційного інтелекту та чинників його розвитку; 2) визначити специфіку впливу чинників на розвиток емоційного інтелекту в юнацькому віці. Для виконання цих завдань використовувалися такі методики: опитувальник «ЕМІн» (Люсин, 2006), тест на визначення інтегральної емпатії у підлітків та юнаків (Журавльова, 2010: 154–161) методика діагностики емоційної зрілості особистості (МДЕЗО) О.С. Кочаряна, М.А. Півня (Півень, 2013).

Опитувальник «ЕМІн» використовується для діагностування інтегрального показника рівня сформованості емоційного інтелекту особистості та його структурних складників. Він містить такі шкали: міжособистісний емоційний інтелект, внутрішньо-особистісний емоційний інтелект, розуміння емоцій, управління емоціями, загальний емоційний інтелект. Також шкала міжособистісного емоційного інтелекту вміщає в себе такі субшкали як розуміння чужих емоцій, управління чужими емоціями, а шкала внутрішньо-особистісного емоційного інтелекту – розуміння власних емоцій, управління власними емоціями, контроль експресії.

Тест на визначення інтегральної емпатії у підлітків та юнаків використовувався для з'ясування інтегрального показника емпатії та рівня її розвитку, форм вияву (антиемпатія, індиферентність, співпереживання, співчуття, внутрішнє сприяння, реальне сприяння не на шкоду собі та реальне сприяння на шкоду собі, або альтруїстична емпатія).

Методика діагностики емоційної зрілості особистості (МДЕЗО) застосовувалася для з'ясування особливостей емоційної сфери та емоційної саморегуляції. Відповідно до предмету дослідження використовувалися такі шкали: рефлексія емоцій; емоційна саморегуляція; емоційна експресивність; прийняття власних емоцій.

Результати та їх обговорення. Юність є періодом, коли інтенсивно задіяні процеси особистісного і професійного самовизначення особистості та рефлексії щодо власного життєвого шляху і життєвих перспектив, окреслення життєвих цілей і життєвих планів, які визначатимуть її майбутнє.

Юність поділяють на ранню та пізню. Ранній юнацький вік – це друга стадія фази життя людини, названа дорослішанням. Рання юність – це 15-17 років. Пізня юність – період життя молодшої людини, який характеризується самостійністю у вирішенні завдань влаштування власного життя. Пізню юність відносять до 20-23 років.

Одним із провідних новоутворень в юнацькому віці є якісні зміни у самосвідомості особистості у всіх її виявах: у пізнанні, саморегуляції, самоконтролі, самоцінці, самореалізації, які зумовлюють становлення її нової соціальної позиції та способу життя загалом. Розвиток цих феноменів переходить на новий якісний рівень, де людина застосовує не лише прийоми самосприйняття та самоспостереження, а й самоаналізу, самоосмислення, рефлексії. Також у цей період активно розвивається міжособистісна взаємодія, в тому числі із романтичним партнером (Петрулевич, Журавльова, 2016).

Розвиток емоційного інтелекту в юнацькому віці зумовлюється біологічними, соціальними та внутрішніми чинниками його розвитку. Проаналізувавши різні означення емоційного інтелекту, його структури та особливості в юнацькому віці, до внутрішніх чинників емоційного інтелекту віднесли емпатію, емоційну саморегуляцію, рефлексію. Беручи до уваги ці чинники, було проведено дослідження вікових особливостей емоційного інтелекту та його детермінації протягом юнацького віку. Дослідження мало такі етапи:

1. Вивчення особливостей міжособистісного та внутрішньо-особистісного емоційного інтелекту в ранньому та пізньому юнацькому віці, а також загального рівня розвитку емоційного інтелекту:

а) діагностика експресивності та саморегуляції.

2. Дослідження чинників розвитку емоційного інтелекту в юнацькому віці:

а) особливості розвитку інтегральної емпатії та форми її вияву;

3. Знаходження взаємозв'язків між внутрішніми чинниками емоційного інтелекту та його компонентами.

Перший етап дослідження було присвячено вивченню емоційного інтелекту та таких його типів як міжособистісний і внутрішньо-особистісний. Результатом емпіричного дослідження було виявлення специфіки його розвитку у юнацькому віці, зокрема його вікових особливостей. Так, виявлено достовірні відмінності між раннім і пізнім юнацьким віком у показниках загального емоційного інтелекту ($t=2,26$; $p\leq 0,05$), внутрішньо-особистісного інтелекту та його складників. Не виявлено вікових відмінностей у вияві міжособистісного емоційного інтелекту та його складників (рис. 1).

У пізньому юнацькому віці виявили вищі показники внутрішньо-особистісного емоційного інтелекту порівняно із раннім ($t=3,00$; $p\leq 0,01$). Ці результати підтверджуються знайденими відмінностями між показниками розуміння власних емоцій ($t=2,40$; $p\leq 0,05$), управління власними емоціями ($t=2,00$; $p\leq 0,05$) та управління емоціями ($t=2,28$; $p\leq 0,05$). Встановлено, що старші юнаки та юнки мають достовірну перевагу порівняно з молодшими.

Доповнюють систему чинників внутрішньо-особистісного емоційного інтелекту такі компоненти особистісної зрілості як експресивність, саморегуляція та прийняття власних емоцій. Знайдено вікові відмінності у виявах експресивності. У пізнього юнацького віку є перевага у вияві експресивності порівняно з раннім ($t=2,50$; $p\leq 0,05$). Виявлені достовірні вікові відмінності між показниками прийняття власних емоцій ($t=2,96$; $p\leq 0,05$). Старші юнаки та юнки порівняно з молодшими із легкістю приймають свої позитивні та негативні емоції, завдяки цьому краще йдуть на контакт з іншими. Також знайдено вікові відмінності у виявах саморегуляції між раннім і пізнім юнацьким віком ($t=2,06$; $p\leq 0,05$). Старші юнаки та юнки краще регулюють власні емоції та поведінку.

Отже, пізній юнацький вік характеризується вмінням контролювати зовнішні вияви власних емоцій, стриманістю у вияві емоцій відповідно до ситуації, регулюючи таким чином поведінку, зосереджену на власних переживаннях. Завдяки цьому вони здатні справлятися із власними деструктивними емоціями, пережити емоції різного діапазону, викликати й підтримувати бажані емоції й тримати під контролем небажані, володіють прийомами стабілізації свого емоційного стану. Вони здатні приймати власні почуття, готові приймати інших людей такими, якими вони є; схильні до розуміння власних емоцій, причин їх виникнення, ідентифікації, здатні до їх репрезентації. Це свідчить про здатність юнацтва замислюватися над власним емоційним станом, аналізувати власні емоції та особливості їх появи, тобто активно задіювати рефлексію.

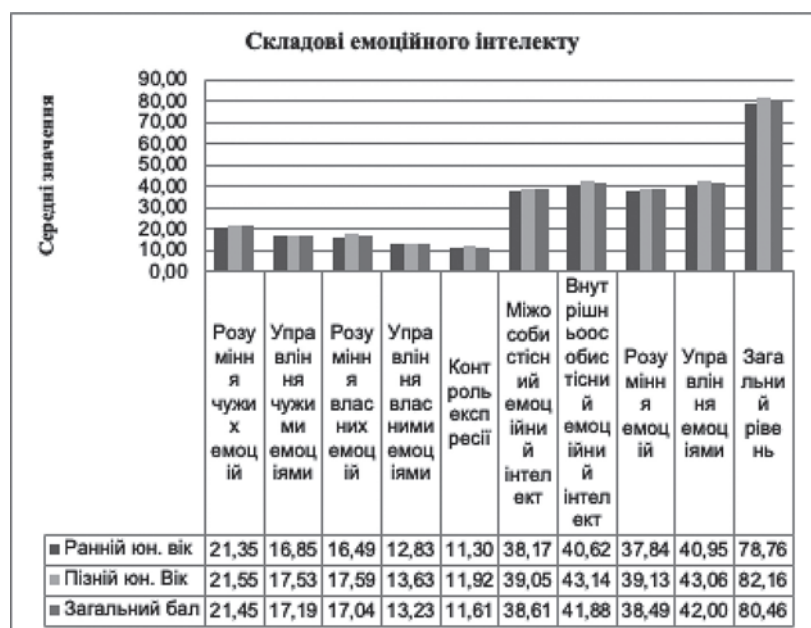

Рис. 1. Особливості розвитку емоційного інтелекту в юнацькому віці

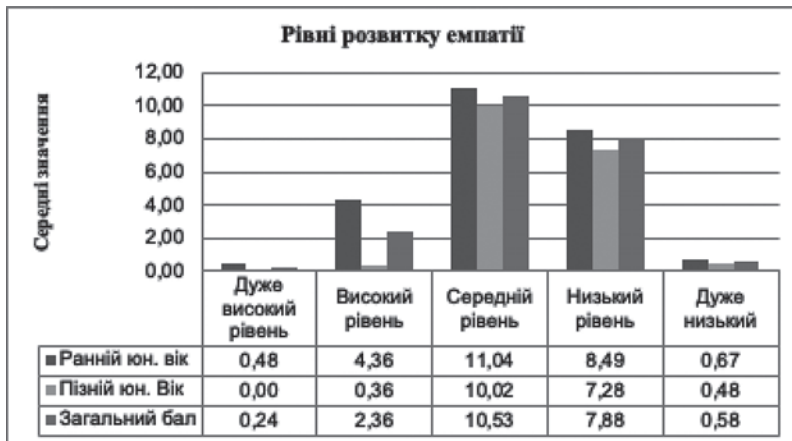

Рис. 2. Особливості рівнів розвитку емпатії у юнацькому віці

Серед форм вияву емпатії виявлено достовірні відмінності у старших і молодших юнаків між показниками індивідуальності ($t=2,31$; $p \leq 0,02$), співпереживання ($t=2,06$; $p \leq 0,05$) та співчуття ($t=2,39$; $p \leq 0,05$), внутрішнього сприяння ($t=3,78$; $p \leq 0,001$), реального сприяння не на шкоду собі ($t=3,95$; $p \leq 0,001$) (рис. 3).

У юнацькому віці кількість осіб раннього юнацького віку, яка виявляє реальне сприяння не на шкоду собі, достовірно більша порівняно з пізнім. Вони краще емпатують іншим, прагнуть надати їм допомогу, але роблять це за умови, що це не зашкодить їхнім інтересам та потребам. Це може свідчити про наявність прагматизму, потреби у власному благополуччі, вмінні виокремлювати важливе та менш важливе, розпоряджатися власним життям. Саме така форма емпатії є її здоровим виявом, оптимальним для розвитку особистості. Внутрішнє сприяння також виражене краще. Так, частина з них прагне допомогти іншим, планує свою поведінку, але не схильна до дії.

Юнаки та юнки раннього юнацького віку більш співчутливі, краще сприймають негаразди іншого, безвідносно до власного стану і почуттів, ніж хлопці. Альтруїстична емпатія як допомога всупереч своїм інтересам та антиемпатія як почуття неприхильності, неприязні, відрази не мають достовірних відмінностей на статистично значущому рівні.

На третьому етапі дослідження визначалася специфіка впливу чинників емоційного інтелекту на його розвиток. Знайдено достовірні кореляційні взаємозв'язки між показниками емоційного інтелекту та його чинниками в юнацькому віці. У ранньому юнацькому віці знайдено достовірні позитивні взаємозв'язки між «управлінням емоцій» і показниками «внутрішнього сприяння» ($r=0,18$; $p \leq 0,05$), а у пізньому – позитивні взаємозв'язки із показниками «розуміння чужих емоцій» і «співчуттям» ($r=0,22$; $p \leq 0,01$), «саморегуляцією» ($r=0,18$; $p \leq 0,05$), «прийняттям власних емоцій» та «контролем експресії» ($r=0,19$; $p \leq 0,05$), а негативні – із показником шкали «внутрішньо-особистісного емоційного інтелекту», «управлінням емоціями» та «антиемпатією» ($r=-0,23$, $r=-0,22$; $p \leq 0,01$), «управлінням власними емоціями», «контролем експресії» та «антиемпатією» ($r=-0,18$; $p \leq 0,05$).

Досліджуючи взаємозв'язки емоційного інтелекту та його складників (розуміння чужих і власних емоцій, управління чужими та власними емоціями) з їхніми чинниками, також було виявлено вікову диференціацію. Так, у ранньому юнацькому віці внутрішнє сприяння допомагає краще управляти емоціями. Завдяки пасивному емпатійному ставленню юнаки та юнки краще викликають і переключають власні емоції. Таким чином вони вдало аналізують ситуації, що виникають, адекватно діють, є стресостійкими.

У пізньому юнацькому віці більш ширша система кореляційних зв'язків. Саморегуляція та співчуття сприяють розумінню чужих емоцій. Вони здатні втримати вияв інтенсивних переживань, можуть обрати конструктивний, екологічний спосіб вияву емоцій, вміють викликати або актуалізувати «потрібні» емоції. Коли старші юнаки більшою мірою приймають власні емоції і вдало їх регулюють, то це дозволяє їм виявляти природну поведінку, що сприяє високому рівню емоційного інтелекту. Вияв антиемпатії заважає адекватно управляти власними емоціями, контролювати експресію, що провокує низький рівень внутрішньо-особистісного емоційного інтелекту. Неконтрольовані емоції та стрес роблять людину вразливою перед тривожністю та депресією. Здатність розуміти, сприймати та керувати емоціями допомагає налагодженню взаємовідносин і конструктивному спілкуванню.

Висновки. Виявлено достовірні відмінності між раннім і пізнім юнацьким віком у показниках загального емоційного інтелекту ($p \leq 0,05$), внутрішньо-особистісного інтелекту та його складників. Не виявлено вікових відмінностей у вияві міжособистісного емоційного інтелекту та його складників. Встановлено, що у пізньому юнацькому віці краще розвинутий загальний емоційний інтелект, внутрішньо-особистісний та його складники, ніж у ранньому юнацькому віці.

Знайдено вікові статистично значущі відмінності між особливостями функціонування внутрішніх чинників (інтегральна емпатія та форми її вияву, саморегуляція, прийняття власних емоцій, експресивність)

Другий етап присвячено дослідженню чинників розвитку емоційного інтелекту, зокрема інтегральної емпатії в юнацькому віці, її віковим відмінностям (рис. 2).

Виявлено, що більшість юнацтва виявляє середній рівень розвитку емпатії, а частина з них виявляє крайні рівні її розвитку (низький і високий рівні). Існують достовірні відмінності між раннім і пізнім юнацтвом, які мають високий рівень емпатії ($t=3,06$; $p \leq 0,01$). Зокрема, старші юнаки та юнки достовірно частіше виявляють високий рівень емпатії. Вони емоційно чутливі, уважні, легко знаходять спільну мову з іншими, здатні зрозуміти думки й почуття більшості людей.

розвитку емоційного інтелекту. Виявлено достовірні відмінності між старшими та молодшими юнаками у виявах високого рівня емпатії та формах її вияву: співпереживання, співчуття, внутрішнє сприяння, реальне сприяння не на шкоду собі, індиферентність. Раннє юнацтво більш схильне до сприяння не на шкоду собі, співчуття та співпереживання. Пізній юнацький вік характеризується вираженою емоційною експресивністю. Вони легко та вільно виражають свої емоції, краще приймають власні емоції, завдяки чому легко справляються з емоційними переживаннями.

Система чинників у старших юнаків та юнок є більш широкою та амбівалентною порівняно з молодшими. Домінуючими внутрішніми чинниками емоційного інтелекту у пізньому юнацькому віці є як нижчі форми емпатії (індиферентність), так і вищі (сприяння не на шкоду собі).

Антиемпатія є амбівалентним чинником емоційного інтелекту, який заважає розуміти емоції та управляти ними.

Перспективи подальших досліджень: емпірично визначити типи й рівні розвитку емоційного інтелекту в юнацькому віці, дослідити його індивідуально-типологічні особливості; доповнити дослідження взаємодії чинників розвитку емоційного інтелекту та його компонентів.

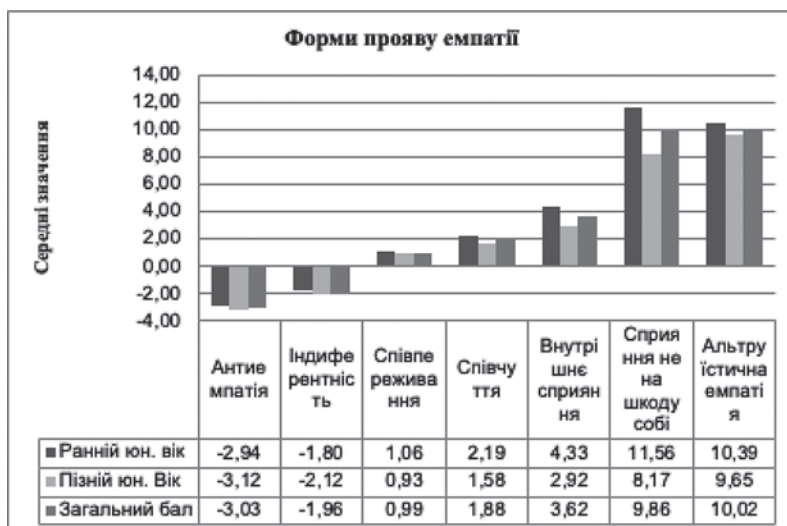

Рис. 3. Особливості форм вияву емпатії у юнацькому віці

Список використаних джерел:

1. Гарднер Говард. (2007). *Структура разума: теория множественного интеллекта*. Москва, 281 с.
2. Гарскова Г.Г. (1999). Введение понятия «эмоциональный интеллект» в психологическую теорию : *тезы науч.-практ. конф. Ананьевские чтения*. С. 25–26.
3. Горбунова М.Ю. (2010). Эмоции как результат и как управленческий ресурс социализации. *Вестник*. № 12(3). С. 298–304.
4. Журавльова Л.П. (2010). Діагностика емпатії та її форм у підлітковому та юнацькому віці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. № 31(55). С. 154–161.
5. Журавльова Л.П., Лучків В.З. (2016) Дослідження асертивних стратегій поведінки в умовах рекреації. *Наука і освіта : наук.-практ. Журнал*. № 9. С. 59–63.
6. Журавльова Л.П., Шпак М.М. (2015). Емпатія як психологічний механізм розвитку міжособистісного емоційного інтелекту. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III(25). Budapest. С. 85–88.
7. Люсин Д.В. (2006). Новая методика для измерения эмоционального интеллекта : опросник «ЭМИН». *Психологическая диагностика*. № 4. С. 3–22.
8. Люсин Д.В. (2004). Структура эмоционального интеллекта и связь его компонентов с индивидуальными особенностями: эмпирический анализ. *Социальный интеллект: теория, измерение, исследования : сб. науч. тр.* Москва : ИП РАН. № 4. С. 129–140.
9. Носенко Е.Л. (2003). *Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія*. Київ : Вища школа, 126 с.
10. Півень М.А. (2013). Розробка методики діагностики емоційної зрілості особистості. *Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*. Київ (Т. 11, ч. 2). С. 224–232.
11. Guastello D.D., Guastello S.J. (2003). Androgyny, gender role behavior and emotional intelligence among college students and their parents. *Sex Roles: a J. of Research*. URL: <http://www.findarticles.com/p/articles/>.
12. Mayer J.D., Salovey P. (1997). What is emotional intelligence? *Emotional development and emotional intelligence: educational implications*. New-York : Perseus Books Group. С. 3–31.
13. Pietrulewicz B, Zhuravlova L. (2016). Significance of relationships and psychosocial adaptation during adolescence. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. № 5. С. 7–29.

References:

1. Gardner Govard (2007). *Struktura razuma: teoriya mnozhestvennogo intellekta* [The structure of mind: theory of multiple intelligences]. ООО "I.D. Vil'yams", p. 23–24 [in Russian].
2. Garskova G.G. (1999). Vvedenie ponyatiya "emotsional'nyu intellect" v psikhologicheskuyu teoriyu [Introduction of the concept of "emotional intelligence" into psychological theory]. *Anan'evskie chteniya*. № 99. P. 25–26 [in Russian].
3. Horbunova M.Y. (2010). *Emotsyy kak rezultat y kak upravlencheskiy resurs sotsyalizatsyy* [Emotions as a result and as a managerial resource for socialization]. *Vestnyk-Messenger*, № 12(3). P. 298–304 [in Russian].
4. Zhuravljova L.P. (2010). Diagnostyka empatiji ta jiji form u pidlitkovomu ta junacjkomu vici [Diagnosis of empathy and its forms in adolescence and young age]. *Naukovyj chasopys Nacional'nogho pedagoghichnogho universytetu*

- imeni M.P. Draghomanova. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Draghomanov*, vol. 3. № 55. P. 154–161 [in Ukrainian].
5. Zhuravljova L.P., Luchkiv V.Z. (2016). Doslidzhennja asertyvnykh strategij povedinky v umovakh rekreaciji [Research of assertive strategies of behavior in the conditions of recreation]. *Nauka i osvita. Science and education : nauk.-prakt. Zhurnal*. № 9. P. 59–63 [in Ukrainian].
 6. Zhuravljova L.P., Shpak M.M. (2015). Empatija jak psikhologhichnyj mekhanizm rozvytku mizhosobystisnogho emocijnogho intelektu [Empathy as a psychological mechanism for the development of interpersonal emotional intelligence]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, vol. III. № 25, Budapest. P. 85–88 [in Ukrainian].
 7. Lyusin D.V. (2006) Novaya metodika dlya izmereniya emotsional'nogo intellekta : oprosnik "EmIn" [A new technique for measuring emotional intelligence: the Emin questionnaire]. *Psikhologicheskaya diagnostika – psychological diagnostics*. № 4. P. 3–22 [in Russian].
 8. Lyusin D.V. (2004). Struktura emotsional'nogo intellekta i svyaz' ego komponentov s individual'nymi osobennostyami: empiricheskij analiz. [The structure of emotional intelligence and the relationship of its components with individual characteristics: an empirical analysis]. *Sotsial'nyy intellekt: teoriya, izmerenie, issledovaniya. Social intelligence: theory, measurements, research* : collection of scientific papers. Moskva : IP RAN. № 4. P. 129–140 [in Russian].
 9. Nosenko E.L. (2003). Emocijnyj intelekt: konceptualizacija fenomenu, osnovni funkcii [Emotional intelligence: conceptualization of the phenomenon, basic functions] : monohrafija. Kyiv : Vyssha shkola. P. 126 [in Ukrainian].
 10. Pivenj M.A. (2013). Rozrobka metodyky diagnostyky emocijnoji zrilosti osobystosti. [Development of methods for diagnosing the emotional maturity of the individual]. *Aktualjni problemy psikhologhij. Current problems of psychology : zbirnyk naukovykh pracj Instytutu psikhologhiji imeni Gh.S. Kostjuka*. K. (T. 11, ch. 2). P. 224–232 [in Ukrainian].
 11. Guastello D.D., Guastello S.J. (2003). Androgyny, gender role behaviour and emotional intelligence among college students and their parents. *Sex Roles: a J. of Research*. Retrieved from: <http://www.findarticles.com/p/articles/> [in English].
 12. Mayer J.D., Salovey P. (1997). *What is emotional intelligence? Emotional development and emotional intelligence: educational implications*. New-York : Perseus Books Group. P. 3–31 [in English].
 13. Pietrulewicz B., Zhuravlova L. (2016). Significance of relationships and psychosocial adaptation during adolescence. *Nauka i osvita. Science and education : nauk.-prakt. zhurnal*. № 5. P. 7–29 [in English].